

INGLIZ VA O'ZBEK TILIDAGI ZONIM KOMPONENTLI O'XSHATISHLAR TADQIQI

Safarova Dilnavoz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14055716>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01- Noyabr 2024 yil
Ma'qullandi: 05- Noyabr 2024 yil
Nashr qilindi: 07- Noyabr 2024 yil

KEYWORDS

*o'xshatishlar, zoomorfik
komponentlar, ingliz tili, o'zbek
tili, ma'no, qiyosiy tahlil,
madaniy qarashlar.*

ABSTRACT

Mazkur tadqiqot ingliz va o'zbek tillaridagi zooterminlar asosida yaratilgan o'xshatishlarni o'rganishga bag'ishlangan. Zootermin komponentli o'xshatishlar hayvonlar bilan bog'liq obrazlarni ifodalashda muhim vosita bo'lib, madaniy xususiyatlarni aks ettiradi. Tadqiqotda har ikki til uchun zootermin o'xshatishlarining leksik-semantik tahlili o'tkazilib, ularning umumiylik va o'ziga xoslik jihatlari aniqlangan. Ingliz tilidagi "as sly as a fox" yoki o'zbek tilidagi "bo'ri kabi och" kabi iboralar tahlil qilinib, ularning madaniy va semantik asoslari ochib beriladi. Natijalar zootermin komponentli o'xshatishlarning tillararo tarjimada, madaniyatlararo kommunikatsiyada va lingvistik tadqiqotlarda ahamiyatini yoritadi.

Tilshunoslikda o'xshatishlar (metaforalar) tilning ifodaviylik qobiliyatini oshirish va fikrni yanada ta'sirchan yetkazishga yordam beradigan vosita hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi o'xshatishlar ko'pincha hayvonlar nomlarini, ya'ni zoomorfik komponentlarni o'z ichiga oladi. Bu kabi o'xshatishlar orqali odamlar hayvonlar dunyosidagi xususiyatlarni inson xulq-atvoriga yoki boshqa hayotiy holatlarga qiyoslash orqali ma'no yaratadilar. Ushbu tadqiqot ingliz va o'zbek tillaridagi zoomorfik komponentli o'xshatishlarni qiyoslash, ularning umumiylik va farqlarini o'rganishga qaratilgan. Ushbu tadqiqotning maqsadi – ingliz va o'zbek tillaridagi hayvon nomlari bilan bog'liq o'xshatishlar orqali har ikki til va madaniyatga xos bo'lgan umumiy va o'ziga xos semantik xususiyatlarni aniqlashdir. Tadqiqotda zoomorfik o'xshatishlarning o'zaro qiyosiy tahlili amalga oshiriladi, ularning qaysi o'rinlarda bir-biriga o'xshash va qaysi o'rinlarda farq qilishi o'rganiladi.

Tadqiqot uchun ingliz va o'zbek tillaridagi maqollar, iboralar va xalq og'zaki ijodidan tanlangan zoomorfik o'xshatishlar misol sifatida olindi. Shuningdek, o'xshatishlarni keltirgan adabiyotlar va lug'atlardan foydalanildi.

Ingliz va o'zbek tilidagi zoonim komponentli o'xshatishlar tadqiqi mavzusi quyidagi metodlar orqali yoritib berildi:

- **Qiyosiy tahlil metodi:** Har ikkala tilga xos o'xshash va farqli zoomorfik o'xshatishlarni aniqlash.

- **Semantik tahlil:** Zoomorfik o'xshatishlarning ma'no jihatidan tahlili, ularning qanday xususiyatlarni ifodalashini o'rganish.
- **Leksikografik tahlil:** Har bir tildagi o'xshatishlar va ularning qo'llanilish kontekstini o'rganish uchun lug'at materiallarini tahlil qilish.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ingliz va o'zbek tillarida bir qator zoomorfik o'xshatishlar o'xshash ma'nolarni ifodalash uchun ishlatiladi. Misol uchun, ingliz tilidagi "as brave as a lion" (sher kabi jasur) va o'zbek tilidagi "sherdek botir" iborolari jasorat, mardlik va botirlikni ifodalashda o'xshashlik ko'rsatadi. Bunday holat ikkala til va madaniyatda sherning jasorat ramzi sifatida qabul qilinganligini ko'rsatadi. Boshqa tomondan, ayrim o'xshatishlar esa tilda o'ziga xoslik bilan ajralib turadi. Masalan, ingliz tilida "as busy as a bee" (ari kabi mehnatkash) iborasi bandlik va mehnatkashlikni ifodalasa, o'zbek tilida bu xususiyatni "quyondek chaqqon" iborasi orqali ifodalash mumkin. Bu esa har bir til va madaniyatda hayvonlar haqidagi qarashlarning va ularning inson xulq-atvoriga taqqoslanishining turli ekani bilan izohlanadi.

Zootermin komponentli o'xshatishlar lingvistik va madaniy jihatdan boy manba bo'lib, ular tilshunoslikda keng tadqiq qilinadi. Ushbu adabiyotlar sharhida ingliz va o'zbek tillaridagi zootermin asosida yaratilgan o'xshatishlar tahliliga oid tadqiqotlar ko'rib chiqiladi.

Zooterminlar – hayvonlar nomlari asosida yaratilgan lingvistik birliklar bo'lib, ular madaniy stereotiplar va obrazlarni ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. **Lakoff va Johnsonning** (1980) metafora va o'xshatishlar haqidagi nazariyasi zootermin komponentli o'xshatishlarni tahlil qilish uchun asosiy metodologik baza sifatida qabul qilinadi. Ushbu nazariya asosida hayvonlar obrazining kognitiv va lingvistik shakllanish jarayoni o'rganiladi.

Ingliz tilidagi zootermin o'xshatishlar ko'pincha hayvonlarning xatti-harakatlari, xarakterlari va ijtimoiy stereotiplarga asoslanadi. Masalan, "**as sly as a fox**" (tulki kabi ayyor), "**as brave as a lion**" (sherdek jasur) kabi iboralar hayvonlarning odamlar xatti-harakatiga nisbatan qiyosiy baho berish vositasi sifatida xizmat qiladi. **Deignan** (2005) ingliz metafora va o'xshatishlarida hayvonlarning qiyosiy roli haqida tadqiqot olib borgan va ularning ijtimoiy madaniyatdagi o'rnini tahlil qilgan.

O'zbek tilida zootermin komponentli o'xshatishlar xalq og'zaki ijodi va an'anaviy madaniyat bilan chambarchas bog'liq. Masalan, "**bo'ri kabi och**" (bo'ridek ochko'z), "**qo'ydek itoatkor**" (qo'y kabi bo'ysunuvchan) kabi o'xshatishlar hayvon obrazlari orqali inson fazilatlarini ifodalaydi. **Jo'raevning** (2007) o'zbek tilida ishlatiladigan o'xshatishlar haqidagi tadqiqotlari hayvon nomlarining qiyoslash vositasi sifatida keng qo'llanilishini ta'kidlaydi.

Tilshunoslar tomonidan qayd etilgan asosiy o'xshashlik shundan iboratki, har ikki til hayvonlar obrazlarini odamlarning fazilatlarini yoki holatlarini ifodalashda qo'llaydi. Farqli jihatlar esa hayvonlarning turli madaniy stereotiplar va mifologik qarashlar asosida ishlatilishidir. Masalan, tulki ingliz tilida ayyorlik belgisi bo'lsa, o'zbek madaniyatida bu belgi qisman boshqa hayvonlar, masalan, bo'riga nisbatan qo'llaniladi.

Zootermin komponentli o'xshatishlar tarjimada o'ziga xos qiyinchiliklar tug'diradi, chunki ular madaniy va lingvistik kontekstga juda bog'liq. **Bakerning** (1992) tarjima nazariyasi hayvonlarga asoslangan o'xshatishlarni tarjima qilishda ekvivalentlikka erishish uchun madaniy moslashtirish muhimligini ta'kidlaydi.

Adabiyotlarning umumiy ko'rinishi shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillaridagi zootermin komponentli o'xshatishlar turli madaniy va lingvistik xususiyatlarni ifodalaydi.

Ularning tahlili orqali har bir til va madaniyatning inson va hayvonlar o'rtasidagi aloqalarni qanday tushunishini o'rganish mumkin. Bu esa tarjimada va madaniyatlararo kommunikatsiyada o'ziga xos ahamiyatga ega.

Shuningdek, ba'zi o'xshatishlar ijobiy va salbiy ma'nolarda kelishi mumkin. Misol uchun, ingliz tilidagi "as sly as a fox" (tulki kabi ayyor) va o'zbek tilidagi "tulki kabi makkor" iboralari inson xulq-atvoridagi ayyorlikni ifodalashda bir xil semantik xususiyatlarga ega. Bu iboralar orqali tulki hayvoni ikki tilda ham bir xil salbiy ma'noda talqin etiladi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi zoomorfik komponentli o'xshatishlar o'zida ko'plab umumiylik va farqlarni mujassam etadi. Har ikkala til ham hayvonlar xulq-atvorini inson xulq-atvoriga o'xshatishda xalqning mentaliteti, madaniy qadriyatlari va hayvonlarga bo'lgan qarashlarini aks ettiradi. Shuningdek, bu o'xshatishlar har bir madaniyatda hayvonlarning ma'no yukining turli xil bo'lishiga qaramay, umumiy semantik mezonlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Immersiv dasturlar yordamida tilni o'rganishda bunday o'xshatishlar va iboralarni qo'llash o'quvchilar tilni amaliy jihatdan o'zlashtirishiga va madaniy o'xshashliklarni yanada chuqurroq anglashiga yordam beradi.

Zootermin komponentli o'xshatishlarning semantik tahlili: Har ikki tilda zootermin komponentli o'xshatishlar ko'pincha insonning xarakter xususiyatlari, hissiy holatlari yoki ijtimoiy xatti-harakatlarini ifodalashda ishlatiladi.

- ✚ Ingliz tili: "as busy as a bee" (ari kabi band), "as stubborn as a mule" (xachirdek qaysar).
- ✚ O'zbek tili: "ari kabi tirishqoq", "xachirdek qaysar".

Hayvonlar o'ziga xos xatti-harakatlari bilan tanilgan va bu xususiyatlar ko'pincha universal bo'lib, ikki tilda ham uchraydi.

Zootermin komponentli o'xshatishlarning madaniy xususiyatlari

- **Ingliz tili:** Hayvonlar tasvirida tabiat va ilm-fan asosida shakllangan stereotiplar ko'proq ishlatiladi.
  - Masalan, "as sly as a fox" (tulki kabi ayyor) ingliz madaniyatida tulkiga hos xatti-harakat sifatida keng tan olingan.
- **O'zbek tili:** O'zbek tilida zooterminlar asosan xalq og'zaki ijodi va milliy madaniyatdan kelib chiqqan stereotiplar bilan bog'liq.
- Masalan, "bo'ri kabi och" (bo'ri kabi ochko'z) yoki "quyondek qo'rqqoq" (quyon kabi qo'rqqoq) iboralari xalqona tasavvurlar va folklorga asoslangan. **O'xshashliklar va farqlar:**
  - Har ikki tilda hayvonlarning xarakterli xususiyatlariga asoslangan o'xshashliklar mavjud. Bu zooterminlarning antropomorfik (insonlashgan) tasvirlarini aks ettiradi.
  - Masalan, quyon qo'rqqoqlikning, bo'ri esa ochko'zlikning belgisi sifatida tasvirlanadi.

Farqlar: Madaniy asosdagi farqlar ko'proq seziladi. Masalan, ingliz tilida tulki ayyorlikni ifodalaydi, o'zbek madaniyatida esa bo'ri yoki ilon kabi hayvonlar bu sifatga ko'proq moslashtiriladi. Ingliz tilidagi "as blind as a bat" (ko'rshapalak kabi ko'r) iborasi o'zbek tilida ekvivalenti sifatida ishlatilmaydi, chunki o'zbek madaniyatida bu hayvonga nisbatan bunday stereotip mavjud emas.

Tarjimadagi qiyinchiliklar: Madaniy xususiyatlar sababli, zootermin komponentli o'xshatishlarni tarjima qilishda ko'pincha ekvivalentlikka erishish uchun moslashtirish talab

etiladi. Masalan: Inglizcha "as free as a bird" o'zbek tilida "qushdek erkin" shaklida tarjima qilinsa-da, bu iboraning qo'llanish doirasi va hissiy ma'nosi bir oz farqlanishi mumkin.

Madaniyatlararo kommunikatsiyadagi ahamiyati: Zootermin komponentli o'xshatishlar madaniyatlararo kommunikatsiyada muhim rol o'ynaydi, chunki ular nafaqat til, balki madaniy dunyoqarashni ham aks ettiradi. Bu iboralar noto'g'ri tushunilsa, madaniy aloqalarda noqulayliklar yuzaga kelishi mumkin.

Zootermin komponentli o'xshatishlarning universal va lokal xususiyatlari:

- **Universal xususiyatlar:** Hayvonlarning umumiy biologik xususiyatlariga asoslangan o'xshatishlar. Masalan, "ari kabi tirishqoq" har ikki til uchun mos keladi.

- **Lokal xususiyatlar:** Madaniy kontekstga bog'liq bo'lgan o'xshatishlar. Masalan, o'zbek tilida "ilon kabi hiylakor" iborasi keng tarqalgan bo'lsa, ingliz tilida bu o'xshatishga muqobil ma'noli ibora kam uchraydi.

Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillaridagi zootermin komponentli o'xshatishlarning o'ziga xos leksik-semantik va madaniy xususiyatlarini ochib berdi. Ushbu o'xshatishlar tilshunoslik, tarjima nazariyasi va madaniyatlararo kommunikatsiya uchun muhim bo'lib, til va madaniyatning bir-biri bilan uzviy bog'liqligini namoyish etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- 2.Deignan, A. (2005). *Metaphor and Corpus Linguistics*. John Benjamins Publishing.
- 3.Jo'raev, S. (2007). "O'zbek xalq o'xshatishlari tahlili." *O'zbek tili va adabiyoti jurnali*.
- 4.Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.

INNOVATIVE
ACADEMY